

Amatörfotografernas
värld

Amatörfotografernas värld

FATABUREN 2009

Amatörfotografernas värld

NORDISKA MUSEETS OCH SKANSENS ÅRSBOK 2009

Red. Annette Rosengren och Christina Westergren

FATABUREN Nordiska museets och Skansens årsbok, är en skatt av kulturhistoriska artiklar som publicerats under mer än ett sekel.

Årsboken började som ett häfte med rubriken »Meddelanden«, redigerat 1881 av museets grundare Artur Hazelius för den stödjande krets som kallades Samfundet för Nordiska museets främjande. 1884 publicerades den första kulturhistoriska artikeln och när publikationen 1906 bytte namn till »Fataburen. Kulturhistorisk tidskrift« kom de vetenskapliga uppsatserna att dominera innehållet. Från och med 1931 fick årsboken Fataburen en mer populär inriktning och i stora drag den form som den har idag. Fataburen har sedan dess förenat lärdom och sakkunskap med syftet att nå en stor publik.

Fataburen är också en viktig länk mellan Nordiska museet och Skansen, två museer med en gemensam historia och en gemensam vänförening. Varje årsbok har ett tematiskt innehåll som speglar insatser och engagemang i de båda museerna, men verksamhetsberättelserna trycks numera separat och kan rekvideras från respektive museum.

Ekonomiskt stöd från Nordiska museets och Skansens Vänner gör utgivningen av Fataburen möjlig.

Fataburen 2009
Nordiska museets förlag
Box 27820
115 93 Stockholm
www.nordiskamuseet.se

© Nordiska museet och respektive författare
Omslag och grafisk form Lena Eklund
Omslagsfoto Svante Warming

Tryckt hos NRS Tryckeri, Huskvarna 2009
ISSN 0348 971 X
ISBN 978 91 7108 533 7

Rustan Bergwall

– brukstjänsteman, guldgrävare och jägare i Sibirien

EMMA PALMÉR är
kultursekreterare vid
Bild- och folkrörelse-
arkivet i Nynäshamn.

I juni 1895 reste den tjugosjuårige svenske bergsingenjören Rustan Bergwall till Ryssland för att tillträda tjänsten som överingenjör vid de Demidoffska bergverken på Ural. Tidigare samma år hade Bergwall fått frågan om han ville arbeta där av en rysk företrädare för verken som var i Europa för att få kunskaper om förbättrade tillverkningstekniker. De Demidoffksa verken hade sitt huvudkontor i en liten stad som hette Nishnij-Tagil, belägen på östra sidan av Ural.

Rustan Bergwalls långa resa till Sibirien började i Stockholm och gick först via Åbo-Rihimäki till St. Petersburg. Därefter fortsatte den till Moskva, sedan med tåg till Nishnij-Novgorod och därifrån med ångbåt på floderna Volga och Kama till Perm för att åter fortsätta på järnväg österut till Nishnij-Tagil. Bergverken på Ural utgjordes av tolv järn- och kopparverk, järn-, koppar- och manganmalmsgruvor, guld- och platinavas-kerier, kalk- och sandstensbrott samt torvmossar. Nishnij-Tagil

Nishnij-Tagil med fabrikerna där röken stiger ur skorstenarna. Längst bort till höger »vårdberget« med brandtornet och en signalmast.

»Blå bergen« (Cinije Gore), guldvaskeriet på Ural med slussanordningar för bortförandet av slam och vatten. »På Blå bergen ligger ett större mekaniskt vaskeri som under många år givit rikligt med guld.« Foto Rustan Bergwall, Nordiska museet.

var vid denna tid ett fabrikssamhälle med ca 30 000 invånare. De flesta invånarna var anställda tjänstemän eller arbetare vid de industriella anläggningarna.

Under de år Rustan Bergwall bodde och arbetade i Sibirien dokumenterade han förhållandena där i ord och bild. Han beskriver bergverkets ägarförhållanden, de olika anläggningarna och arbetsvillkoren vid de olika schakten och vaskerierna. En bild av det dagliga arbetet med gruvorna växer fram med hjälp av bilderna. Förutom det som rör gruvdriften finns beskrivningar av samhället Nishnij-Tagil med omgivningar, livet som tjänsteman, folklivet i samhället med traditioner och sedvänjor. Det finns även reseskildringar som illustrerats med stadsvyer, bilder av monument och byggnader från S:t Petersburg, utsikter m.m. Bergwalls intresse för jakt märks i de livfulla berättelserna om olika jaktturen efter bl.a. björn.

Fotosamlingen består av drygt 200 glasplåtar och skioptikonbilder, samt nitratnegativ. Alla bilder är inte från Ryssland, det finns också bilder tagna i Sverige efter det han kommit hem, t.ex. stadsvyer från Ystad och familjebilder. Till samlingen hör flera manuskriptböcker och koncept till föredrag med skioptikonbilder. Samtliga glasplåtar är innehållsförtecknade av honom själv, och en del har mycket utförliga bildtexter som ingår i de koncept som utgör underlag till föredragen.

Rustan Bergwall vistades i Ryssland fram till 1906. Han hade begärt avsked redan 1905 eftersom de politiska oroligheterna i Ryssland medfört en rad förändringar till det sämre på bergverken, men olika omständigheter gjorde att han blev kvar i Ryssland ett år till, då som anställd vid metall- och patronverken i Tula. Han kom dock snart underfund med att han felbedömt staden Tula, »för den var tillsammans med S:t Petersburg,

Järngruvorna i Nishnij-Tagil. »Bild av gruvan vid sidan av berget där malmstycken, som under årtusenden nedrasat från berget, framgräves ur leran.« Foto Rustan Bergwall, Nordiska museet.

På väg till garnisonsorten följs en värnpliktig några kilometer av en skara anförvanter och vänner. »Under tsartiden uttogs som bekant torde vara, de unga män, som fyllt 21 år, genom lottning till krigstjänst. De som dragit nitarna återvände till hemmen glada i hågen och firade dagen med ett stadigt rus. De som haft oturen att dra en nummerlott återvände till hemmet sorgsna i hågen. De visste vad det gällde – tre års kasernliv med skällsord och prygel och sannolikt aldrig åter till hemmet eller hemtrakten.« Foto Rustan Bergwall, Nordiska museet.

Moskva och Charkov ett av getingbona». Hösten 1905 var Bergwall med om pogromen i Tula den 22–25 oktober, då staden »var prisgiven åt slöddrets härjningar». Därefter kom freden med Japan och med den de ständiga nihilistattentaten och revolterna.

För Bergwall blev denna tid mycket påfrestande, och den fick ett tragiskt slut. Hans hustru hade insjuknat i tbc och vistades på ett sanatorium på Krim. Själv flyttade han med sina pojkar till en villa utanför staden för att komma närmare fabriken. På kort tid brann villan ner under oklara omständigheter och hans hustru dog på sanatoriet i juni 1906. I juli 1906 avslutade Rustan Bergwall sin anställning och begav sig till Sverige med sönerna. Han skriver: »Den politiska situationen hade nu nått därhän, att militär bevakade på gatorna i Moskva, då jag med mina tre söner passerade staden på väg till S:t Petersburg. Tågen voro överfulla av flyende utlänningar och andra, som sökte komma ut ur landet, och jag kunde endast tack var en synnerlig välvilja och hjälpsamhet från kaptenens på ångaren Oihannas sida, få plats för mig och mina pojkar för överfarten till Stockholm över Helsingfors. Så var jag återbördad till fäderneslandet, åtskilligt visare, men utan att ha skurit varken guld eller lager.»

Rustan Bergwalls fotografier är inte särskilt fototekniskt avancerade och har inte heller alla gånger ett särskilt högt estetiskt värde. Men tillsammans med de texter han skrivit utgör de ett intressant och gripande tidsdokument, framför allt när det gäller de dramatiska historiska skeendena i Ryssland. Kalla kårar går längs ryggraden när jag läser några rader i hans manuskript om en händelse som utspelar sig 1903:

»På hösten detta år for jag på besök till fäderneslandet

»Namnsdagsprocession till kyrka. Varje Grekisk-Katolsk kyrka har ett namn enligt den ryska almanackan och på namnsdagen går processioner, bärande helgonbilder, från de närmast belägna kyrkorna för att gratulera.«

»Till minne av tsar Alexander den II är på salutorgets västra sida uppfört ett minnesmärke över en byst av honom. Bilden visar en fästlighet vid minnesmärket på 40-årsdagen av livegenskapens upphävande, som 1861 var hans verk.«

»Sedan Storfurst Nikolaj under det Rysk-Japanska kriget ... blivit hemkallad och avsatt såsom överbefälhavare, blev general Kuropatkin utnämnd till överbefälhavare i Fjärran Östern. För att han skulle få större framgångar än företrädaren utkom en förordning (ukas) om att hela Ryssland skulle till armen där ute sända helgonbilder ... Hela tåglaster helgonbilder hopsamlades och sändes ut till krigsskådeplatsen.«
Foto Rustan Bergwall, Nordiska museet.

och under resan dit [...] inträffade på tåget mellan Nischnij-Novgorod och Moskva en händelse som på mig gjorde ett outplånligt intryck. Med tåget följde i en särskild vagn ett antal beväpnade soldater under kommando av en s.k. fältväbel. De stego ur vid somliga stationer under uppehållen, gingo in på stationens baksida, det smällde några skott och så återvände de till sin vagn och tåget fortsatte. Jag frågade konduktören vad detta kunde betyda, men han ville icke besvara min fråga, utan ruskade blott på huvudet. Min nyfikenhet var emellertid väckt och jag frågade en, som det föreföll mig, högre tjänsteman, som var ensam med mig i kupeen, vad som försigick. Han svarade mig »bry er inte om att fråga, det är en straffexpedition, som är ute«. Då förstod jag, att den med tåget följande militären fått

»Tonne, som förklarat att han icke vill bli fotograferad, firar sin födelsedag i villan jag hade såsom sommarbostad utanför Tula. 1906.« Foto Rustan Bergwall, Nordiska museet.

anvisning på vissa järnvägstjänstemän efter linien, och att den nu var ute och exemplariskt bestraffade de »skyldiga.«

Fotografierna förmedlar också i högsta grad en känsla av tidsandan, som man i efterhand uppfattat den. Det är bilder av människomassor i rörelse – avsked, folksamlingar vid monument, helgonbilder i luften. Rörelsen i dessa bilder står i kontrast till de stillastående bilderna av anläggningar och gruvor, det eviga arbetet och människans litenhet i förhållande till jorden.

Bergwalls eget livsöde glimtar också fram, om än bara i enstaka bilder. Det är med sorg i hjärtat man betraktar bilden av sonen Tonne, som inte vill bli fotograferad på sin födelsedag. Det här måste ju vara samma vår som mamman blir sjuk och dör, och huset är det som snart kommer att brinna ner! Bilden känns olycksbådande med den lille pojken som vänder kameran ryggen. Säkert är det en övertolkning, men den friheten får man väl ta sig när man tittar på en bild 100 år efter att den togs. Jag blir lite filosofisk och tänker på att just detta uttrycker något av fotografiets väsen: i det ögonblick en händelse fångats med kameran övergår den i en evig dåtid. Det frusna ögonblicket blir till historia och om glasplåten bevaras i ett klimatmagasin i ett museum kommer dess bildskikt förhoppningsvis att kunna bära sin historia en mycket lång tid framöver.

»Xenia och Alexej i salongen, 1902.«

Foto Rustan Bergwall, Nordiska museet.

